

se Krokuvos profesoriui Wiszniewskiui bei Simonui Daukantui sakė parašę žemaičių–lietuvių kalbos žodyną. Bet tuose laiškuose esama netiesos. Wiszniewskiui Kajetonas giriasi, kad pats parengė knygelę apie bites (1823 m.), tik brolio Kiprijono vardu (nors kalbos analizė patvirtina Kiprijono, ne Kajetono autorystę), kad kancleris N. Rumjancevas dėkojo jam už tą vertimą (iš tikrųjų dėkojo Kiprijonui), kad išspausdino knygelę *Rozmyślania wieśniaka rolnika* (bet nutylejo jos autoriu Dionizą Pošką), kad *Dziennik Wileński* paskelbė jo kelionės po Žemaitiją aprašą (nors ten aprašytas tik Poškos Baublys), – du pastaruosius atvejus pastebėjo jau V. Maciūnas. Laiške S. Daukantui Kajetonas, vardydamas savo nuopelnus, nebeminėjo nei knygelės apie bites vertimo, nei *Rozmyślania wieśniaka rolnika* – jis bus jautęs, kad Daukantas galėjo žinoti tikruosius jų autorius. Taip pat abiejuose laiškuose Kajetonas sako pabaigęs savo žodyną, nors sudegęs rankraštis tebuvo parašytas tik iki K raidės pradžios (V. Maciūnas). O, kaip matyti iš I. Loboikos laiškų, tik iki K raidės žodyną buvo parašęs Kiprijonas. Tad sunku paneigti Kajetoną mėgus girtis ir kitų sukurtais darbais.

Be to, svarbu, kad Kajetonas buvo D. Poškos bendramintis ir kartu Kiprijono konkurentas. Poška rašė: "nemačiau geresnės ortogarfijos, kaip [...] Kajetono Nezabitausko elementoriuje". Antra vertus, Kiprijonui dar tebedirbant prie savo žodyno (1825 m. kovo mén.) Poška irgi ėmė rašyti konkurenčinį žodyną, t.y. konkuruoti su Kiprijonu dėl rašomosios žemaičių–lietuvių kalbos kūrimo ir diegimo. Jei autorius būtų buvęs Kajetonas, vargu ar bičiulis Poška nebūtų pritaręs jo darbui ir būtų ryžęsis su juo rungtyniauti, o ne padėti.

Vadinasi, net rankraščiui ir neišlikus, daug argumentų rodo, jog Kajetonas, mėgęs girtis ir save liaupsinti, taip pat norejo pasisavinti brolio Kiprijono nebaigtą rašyti lietuvių kalbos žodyną. Tad, kaip jau yra nurodžiusi A. Kaupuž, to žodyno autoriumi laikytinas Kiprijonas Nezabitauskas.

KNYGA APIE BALTŲ KALBAS

Senas baltų kalbų tyrinėjimo tradicijas turinčioje Vokietijoje pastaraisiais metais pasirodė naujų baltistikai reikšmingų darbų. Vienas iš jų – 1994 m. iš spaudos išėjusi triju kalbininkų vokiečių kalba parašyta knyga "Baltų kalbos. Įvadas".¹ Gražiai poligrafiškai išleista 416 puslapių knygą sudaro keturi pagrindiniai skyriai.

Gana plataus (p. 15–70) įžanginio skyriaus autorius – daug baltų kalbotyrai ir jos populiarinimui nusipelnęs kalbininkas Raineris Eckertas. Jis labai glaustai, galima sakyti enciklopediškai, pateikia svarbiausią žinių apie visas baltų kalbas ir tautas, jų vardus, istoriją, aptaria išnykusius, kitų tautų asimiliuotus prūsus, sūduvius, jotvingius, kuršius, žemgalius, sēlius. Suprantama, daugiausia vienos čia skiriama dviejų gyvujų baltų tautų – lietuvių ir latvių – istorijai: paminimi lemingiausieji įvykiai, lydėję šias tautas nuo

¹ E c k e r t R., B u k e v i č i ū t ē E.-J., H i n z e F. *Die baltischen Sprachen. Eine Einführung.* Langenscheidt. Verlag Enzyklopädie. Leipzig, Berlin, München, 1994.

seniausių laikų iki pastarojo meto. Remdamasis kitų tyrinėtojų darbais ir konkretčiais lingvistiniais duomenimis, R. Eckertas išryškina baltų kalbų vieta įndoeuropiečių kalbų šeimoje, jų santykį su artimiausiu grupei – slavų ir germanų – kalbomis, aptaria senosios prūsų kalbos, lietuvių ir latvių kalbų svarbiausiuosius rašytinius paminklus, lietuvių ir latvių bendrinių kalbų formavimąsi. Keletą pastabų čia priduria net apie latvių ir lietuvių liaudies dainas, nurodo daugiausia nusipelniusius dainų rinkėjus ir jų sudarytus bei išleistus rinkinius.

Trijuose knygos skyriuose atskirai aprašomas lietuvių (p. 71–245), latvių (247–382) ir sen. prūsų (383–406) kalbos. Gana griežtai laikydamiesi vienodo duomenų pateikimo ir aiškinimo plano, lietuvių ir latvių bendrinių kalbų fonetines, akcentologines ir morfolinges sistemas sinchroniškai apraše: Elvyra-Julija Bukevičiūtė (lietuvių ir latvių kalbų fonetika, lietuvių kalbos daiktavardžių ir būdvardžių kirčiavimas, įvardis, skaitvardis), Raíneris Eckertas (lietuvių kalbos daiktavardis ir būdvardis – bendrieji dalykai, linksniaivimas, lietuvių ir latvių kalbų prieveiksmis) ir Friedhelmas Hinze (lietuvių kalbos veiksmažodis, prielinksnis, latvių kalbos daiktavardis, būdvardis, įvardis, skaitvardis, veiksmažodis, prielinksnis).

Skyriaus apie sen. prūsų kalbą autorius – R. Eckertas. Lygindamas su rytių baltų (lietuvių ir latvių) kalbų atitinkamais duomenimis, jis aptaria būdingiausias sen. prūsų kalbos kirčiavimo, vokalizmo, konsonantizmo ypatybes ir kai kuriuos morfoligijos – daiktavardžių linksniaivimo, būdvardžių laipsniaivimo ir linksniaivimo, skaitvardžių, įvardžių, veiksmažodžių kaitybos – dalykus.

Visa knyga parašyta labai metodiškai. Joje duoti keli – vakarų baltų bei jų buvusių sričių, lietuvių ir latvių tarmių paplitimo – žemėlapiai. Daugelis lingvistinių – baltų kalbų fonetikos ir morfoligijos – duomenų pateikta suvestinėse lentelėse: skyriuje "Lietuvių kalba" jų yra 52, o "Latvių kalbos" skyriuje – 46. Aprašomyų gramatininių formų reikšmės (jos ne visada turi tiesioginius atitikmenis vokiečių kalboje) ir vartosena dažnai iliustruojama iš įvairių šaltinių paimtais žodžių junginiais ar sakiniiais. Plg. kelis skyriaus apie lietuvių kalbą pavyzdžius:

Jis tařp krùtančiųjų skarélių pamâté mélýngąj su baltais ruoželiais ir tuojaū ją pažino ir išskýré iš visų tokių ar beñt panašių. 'Unter den flatternden Kopftüchern sah er das blaue mit den weißen Streifen, und er erkannte es sogleich und unterschied es unter der Zahl der gleichen oder ähnlichen'. (Įvardžiuotinių būdvardžių vartojimas.)

Praeis dár mēty tréjetas. 'Es werden ungefähr noch drei Jahre vergehen'. (Kuopinių skaitvardžių vartojimas.)

Nežinant këlio, pàs mûs sunkù tèkti. 'Wenn man den Weg nicht kennt, ist es schwer, sich zu uns herzufinden'. (Padalyvio vartojimas.)

Tiesa, be gražių gyvų pavyzdžių, pasitaiko ir viena kita dirbtinė, natūralioje kalboje nevartojama forma, plg. sangražinių veiksmažodžių esamojo laiko ir bùtojo kartinio laiko paradigmą: *žiopsaūsi*, *žiopsaīsi*, *žiōpsomés*, *žiōpsotés* (p. 183); *žiopsójausi*, *žiopsójaisi*, *žiopsójomés*, *žiopsójotés* (p. 184).

Aprašant lietuvių ir latvių fonetikos dalykus, visi pavyzdžiai pateikiami šių kalbų dabartine rašyba ir Tarptautinės fonetikų asociacijos priimta transkripcija. Lietuvių kalbos pavyzdžiai visoje knygoje kirčiuojami (transkribuo-

tę žodžių žymimas tik kirčiuotas skiemuo, o priegaidė nenurodoma), nors vieno kito žodžio kirtis (atitinkamos priegaidės ženklu) liko nepažymėtas, plg.: *šešiasdešimt* (p. 153) = *sēšiasdešimt*, *kovo* (158) = *kóvo*, *dvidešimt* (158) = *dvidešimt*. Daugiau skaitytojų gali klaidinti neteisingai nurodyta žodžio kirčio vieta, priegaidė, kirčiavimo paradigma ar pan. Iš tokų lietuvių kalbos taisytinų pavyzdžių yra: *atvýksite* (p. 146), *Atvýko* (193) = *atvýksite*, *Atvýko*, *dieng* (158, 2x) = *diēnq*, *švárraštis* (106) = *švárraštis*, *tirpti* (107) = *tiřpti*, *pér líeptq* (107) = *peř liěptq*, *vílkis* (107) = *víltis*, *ař-klas* (109) = *ár-klas*, *ir-štvà* (4 kirčiuotė, 109) = *ir-štvà* (3 kirč.), *kilòmetry* (160), *kilòmetro* (232) = *kilomètry*, *kilomètro*, *raūda* (177) = *ráuda*, *draug-áv-o*, *keli-áv-o* (177) = *draug-áv-o*, *keli-áv-o*, *réngi-a*: *réng-é* (179) = *reñgi-a*: *reñg-é*, *ne-si-gin-si-u* (185) = *ne-si-gin-si-u*, *Kuršiai*, *gývuliu* (189) = *Kuřšiai*, *gývuliu*, *išsiuntęs*, *krépšio* (190) = *išsuńtęs*, *krépšio*, *bučiuó-tis* (191) = *bučiúotis*, *ap-si-vilk-o* (191, 2x) = *ap-si-vílk-o*, *nulaūžtas*, *stovinčioji* (199) = *nuláužtas*, *stóvinčioji*, *atéjo* (206, 228, 231), *Atéjo* (231) = *atéjo*, *Atéjo*, *at-něš-ti* (208, 220) = *at-něš-ti*, *Keliaúdam*, *Jerúzalés*, *priūmtų nutarimy* (210) = *Keliáudami*, *Jerùzalés*, *priūmtų nutarimy*, *vaikýstę*, *krýžkelę* (212) = *vaikýstę*, *krýžkelę*, *leís-ki-me* (214) = *léis-ki-me*, *rytőj*, *arkliùs*, *atsikélęs* (217) = *rytőj*, *árklius*, *atsikélęs*, *baroniénés* (219) = *baronienés*, *mötinai* (220) = *mótinai*, *dìngusio brólio*, *jei* *dař gývas* (221) = *diñgusio brólio*, *jéi dár gývas*, *cíesorių*, *ž vestuvės* (222) = *cíesorių*, *ž vestuvės*, *paéjo* (224) = *pažjo*, *juó tolýn*, *juokõmis* (225) = *juō tolýn*, *juokomis*, *aiškiai* (227) = *áiškiai*, *knýgos* (229), *knýgg* (230) = *knýgos*, *knýgg*, *(su)pýkti* (229) = *(su)pýkti*, *Nuejau*, *laiškq* (230) = *Nuejaū*, *láškq*, *sávo* (231, 2x) = *sávo*, *mokýklq* (231) = *mokýklq*, *studēntų*, *pirkli* (232) = *studeňty*, *piřkti*.

Pasitaiko viena kita neištaisyta ir kitokia korektūros klaida, pvz.: *Palúžė*, *Biržiai* (44) = *Palúšé*, *Biržai*; *Kaip čià gražù pasidéti* (133) = ...*pasédéti*; *jūs* (146) = *jūs*; *Parduotuvé atidaryta nuõ devintõs iki aštuoniólikos valandõs* (158) = ...*aštuonióliktos valandõs*; *devynosè dešimtõsiose* (162) = *devyniosè dešimtõsiose*; *kìlsči-o-ja*, *kìlsči-o-ju* (175) = *kìlsči-o-ja*, *kìlsči-o-ju*; *ěm-e* (178) = *ěm-é*; *praéjusieji mětai* (199) = *praéjusieji mětai*; *Ateisančios ziemõs ilgumo nežinome* (204) = *Ateišiančios...*; *džaū-ki-s* (214) = *džiaū-ki-s*; *mókus*, *mókusios* (219) = *mókiusi*, *mókiusios* (plg. *rašýti*, *rāšē*: *rāšiusi*, *rāšiusios*); *žiuréti* (225) = *žiūréti*; *gätvéje* (228) = *gätvéje*; *plugù árti* (228) = *plūgù árti*.

Daugiau besidomintiems baltistika ar viena kuria baltų kalba labai pravers ir pateikiamos bibliografinės žinios. Kiekvienas knygos skyrius baigiamas R. Eckerto parengta reikšmingiausių skyriaus tematika paskelbtų darbų apžvalga. Pavyzdžiui, ižanginio skyriaus pabaigoje, be istorinės lyginamosios kalbotyros kūrėjų F. Boppo (1791–1867), R. Rasko (1787–1832) vardų, kuriais pradedama visai baltų kalbotyrai svarbių publikacijų apžvalga, paminima dar keliausdešimt įvairių tautų – vokiečių, prancūzų, danų, olandų, norvegų, suomių, čekų, bulgarių, lenkų, italių, amerikiečių, japonų, rusų, ukrainiečių ir, žinoma, latvių, lietuvių – baltų kalbų tyrėjų. Taip atskirai apžvelgiami ir

lietuvių, latvių, sen. prūsų kalbas aprašantys bei nagrinėjantys svarbiausieji darbai. Be šių apžvalgų, knygos gale randame ir išsamią (184 pozicijų) bendrą literatūros rodyklę: Lietuvoje, Latvijoje ir kitose šalyse išleistus atskirų autorų ar kolektyvinius darbus, tēstinius ar periodinius leidinius, skirtus tiek bendriems baltų kalbotyros klausimams, tiek ir vienai kuriai – lietuvių, latvių, sen. prūsų – kalbai. Tiesa, viena kita korektūros smulkmena tikslinta ir literatūros rodyklėje: J. GERULIS. Senieji lietuvių skaitimai (p. 408; 20-oji pozicija) = ... skaitymai; P. JONIKAS. Lietuvių bendrinės rašemosios kalbos kurimasis antroje XIX a. pusėje (412; 119) = ... kūrimasis antrojoje XIX a. pusėje; V. PAULAUSKAITĖ (412; 151) = V. PAULAUSKIENĖ; A. UBEIKAITĖ (413; 176, 177) = A. UBEIKAITĖ.

Minėti ar kiti smulkūs riktais nė kiek nemažina aptariamojo leidinio vertės. "Baltų kalbos. Įvadas" – labai kruopščiai parengta ir reikalinga knyga. Tai puikus vadovėlis tiems, kas Vokietijos ir kiti šalių aukštosiose mokyklose studijuoja baltų kalbas, kas domisi šių kalbų istorija, nori savarankiškai mokytis dabartinių lietuvių ir latvių kalbų. Autoriams už atliltą didelį darbą ir iš jų rankų gautą vieną iš pirmųjų šios knygos egzempliorių dėkingas yra ir Lietuvių kalbos institutas.

Kazys Morkūnas

PAMINKLAS JANUI SAFAREWICZIUI

Laimingi mokytojai, turintys gerų, dėkingų mokinį. Didelį būrį tokių mokinį turėjo ir žymusis lenkų kalbininkas, Vilniaus ir Krokuvos universitetų profesorius, šių universitetų garbės daktaras Janas Safarewiczius (1904–1992), be kita ko, palikęs gilius pėdsakus ir lituanistikos baruose. Tačiau patį pirmąjį tarp tokių dėkingų mokinį pirmiausia vis dėlto reikėtų paminėti Wojciechą Smoczyński, kurio darbo ir organizacinių sugebėjimų vaisius yra įspūdingas J. Safarewicziaus atminimui skirtas veikalas "Analecta Indoeuropaea Cracoviensia Ioannis Safarewicz Memoriae Dicata" (Edenda Cvratit Wojciech Smoczyński, Cracoviae MCMXCV). Tai rinkinys straipsnių, kuriuose apibūdinama J. Safarewicziaus asmenybė, jo nuopelnai vienai ar kitai kalbotyros sričiai, ir atskiri tyrinėjimai tų problemų, kurios buvo artimos žymiajam lenkų mokslininkui.

Didesnę skelbiamu straipsnių dalį sudaro pirmųjų J. Safarewicziaus mirties metinių proga 1993 m. balandžio 5–6 d. Krokuvoje įvykusiam simpoziume "Kalba laike ir erdvėje" skaityti pranešimai. Iš viso skelbiами net 56 straipsniai, be to, W. Smoczyńskiego labai kruopščiai parengta J. Safarewicziaus darbų ir literatūros apie jį bibliografija. Straipsniai skelbiами lotynų, anglų, prancūzų ir vokiečių kalbomis. Suprantama, ne tik aptarti, bet ir išvardinti visų čia publikuojamų straipsnių trumpoje anotacijoje neįmanoma. Paminėsime tik tuos, kurie gali būti įdomesni lietuvių kalbos tyrinėtojui ir tuos, kurie tiesiogiai susiję su J. Safarewicziaus moksliiniu palikimu.

Iš pastarosios srities skelbiama: Mariano Plezios (Plezia) straipsnis apie J. Safarewicziaus graikų ir lotynų kalbos tyrinėjimus ("De Ioannis Safarewicz